

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.01.102>

УДК 342.7+346.21+346.548

А.І. ЛИГА, провідний економіст

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0002-5171-747X

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

Ключові слова: споживач, базові права споживачів, засадничі законодавчі акти з захисту прав споживачів, періоди розвитку правового регулювання захисту прав споживачів, недоліки правового регулювання.

Досліджено розвиток правового регулювання прав споживачів у законодавчих актах України. З позиції сучасного міжнародного права та практик охоплено засадничі рівні правового регулювання як в період, що передував незалежності, так і після її здобуття. У статті зроблено акцент на динаміці розвитку правових норм, що впливають на сучасні права споживачів в Україні. У результаті проведеного аналізу визначено позитивні та негативні аспекти, які вплинули на формування правової бази національної системи захисту прав споживачів, зокрема в контексті науки господарського і цивільного права.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні прагнення та зобов'язання України виносять на порядок денний питання додержання прав споживачів та балансу їхніх інтересів у взаємовідносинах із суб'єктами господарювання. Споживач, з одного боку, найменш захищена сторона на ринку, а з іншого — головний інвестор економіки та основа для національного економічного розвитку.

Модель постіндустріального суспільства, яка будується в провідних країнах світу, виносить на перше місце в координатах суспільних відносин людину, а в економічних — споживача. В Україні досі панує індустріальна ідеологія, де на перше місце виносяться інтереси промислового виробництва. Отже, наша держава відстає від цивілізованого світу не тільки економічно, але і ідеологічно, що, на думку автора, є взаємообумовленими процесами.

Для розуміння сучасного стану правового регулювання національної системи захисту прав споживачів, особливостей застосування тих або інших засадничих актів права у цій сфері, а також для оцінки ефективності і перспектив розвитку виникає необхідність приділити увагу особливостям правового регулювання прав споживачів та їх захисту не тільки з початку Української незалежності, але й за часів існування України як Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) у складі СРСР.

Адже в епоху незалежності у питаннях захисту прав споживачів Україна одразу увійшла зі значним правовим спадком, що лишився

Цитування: Лига А.І. Генеза правового регулювання прав споживачів в Україні. *Економіка та право*. 2021, № 1. С. 102—115. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.01.102>

ій від радянського минулого. Отже, це обґрунтовує необхідність включення радянського періоду в контекст даного дослідження.

Мета статті — дослідити розвиток правового регулювання споживчих прав у засадничих законодавчих актах УРСР та сучасної України. Відповідно, постають такі завдання: визначити базові права споживачів, окреслити засадничі акти права в цій сфері, визначити основні періоди розвитку правового регулювання захисту прав споживачів в Україні, а також виокремити недоліки та переваги їх регулювання в окремих засадничих актах права.

Аналіз останніх публікацій і досліджень у цій сфері. Наукова думка в Україні приділяє недостатньо уваги питанням генези правового регулювання захисту прав споживачів у нашій державі. Етимологія терміна «споживач» досліджувалась у працях О.П. Подчерковного, В.Г. Олюхи, Г.А. Осетинської, В.Г. Шинкаренка, І.М. Ананко. Побудову правової держави з легітимізованою можливістю її впливу на упорядкування (організацію) господарської діяльності, зокрема в контексті захисту прав споживачів, досліджувала О.А. Беяневич. Питання історії виникнення та розвитку прав споживачів стисло висвітлювались у працях Н.М. Дочинець, А.А. Мазаракі, О.П. Писменної, Н.В. Прикульської, І.М. Царук, О.М. Язвінської.

Більшість авторів розглядає засадниче правове регулювання захисту прав споживачів виключно з позиції норм Конституції України 1996 р., Цивільного кодексу України 2003 р. (далі ЦК України) та спеціального Закону України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів», не приділяючи уваги нормам Господарського Кодексу України (далі ГК України). Також жоден із вказаних авторів не проводив ґрунтовних досліджень генези правового регулювання прав споживачів в сучасний період. Удосконалення правового регулювання споживчих відносин неможливе без усвідомлення переваг та недоліків засадничих нормативних актів у цьому питанні. Наведене вище зумовлює актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для простеження врахування базових споживчих прав у різних історичних періодах важливо визначити, власне, такі права. У сучасному світі єдине, загальносвітове, систематизоване, визначення прав споживачів надано Всесвітньою

федерацією груп споживачів (*Consumer International*), і до них відносять:

Право на задоволення основних потреб — мати доступ до основних, необхідних товарів та послуг: належного харчування, одягу, притулку, охорони здоров'я, освіти, комунальних послуг, води та санітарії.

Право на безпеку — захищатись від продуктів, виробничих процесів і послуг, що становлять небезпеку для здоров'я чи життя.

Право бути поінформованим — отримувати факти, необхідні для усвідомленого вибору, та захищатись від нечесної або оманливої реклами та маркування.

Право вибору — мати можливість вибору з цілого ряду товарів та послуг, що пропонуються за конкурентоспроможними цінами з гарантією задовільної якості.

Право бути почутим — мати інтереси споживачів, представлених у процесі формування та реалізації державної політики, а також у розробці продуктів та послуг.

Право на компенсацію — отримати справедливе врегулювання справедливих вимог, включаючи компенсацію за спотворення, неякісні товари чи незадовільні послуги.

Право на освіту споживачів — набути знань та навичок, необхідних для обґрунтованого, впевненого вибору товарів і послуг, знаючи основні права та обов'язки споживачів та способи їх дії.

Право на здорове довкілля — жити і працювати в середовищі, яке не загрожує добробуту нинішнього та майбутніх поколінь [1].

Оскільки *Consumer International* тісно співпрацює з Генеральною Асамблеєю ООН у розробці нормативних актів у сфері захисту прав споживачів, то всі права споживачів знайшли своє відображення в цілях, потребах та принципах споживачів, які ООН рекомендує досягати урядам країн у цій сфері.

У нашій державі ці рекомендації були враховані через внесення в ст. 42 Конституції України норм про захист прав споживачів. Поняття, надане Конституцією України, зокрема, доповнило ці права **правом споживачів на якість і захист їх прав державою**.

Хоча ці права прямо й не було визначено серед восьми базових прав споживачів, визначених *Consumer International*, але право на якість прямо впливає з наданих пояснень до права вибору та права на компенсацію, а право на

захист прав державою — з пояснень до права бути почутим. До того ж слід врахувати положення актів міжнародного права, а саме: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 22.12.2015 № 70/186 [2] та ст. 169 Договору про функціонування Європейського Союзу [3], а також ст. 42 Конституції України. У міжнародних актах право на якість переважно визначається положеннями про відповідність, захист економічних інтересів споживачів та раціонального споживання, а право споживачів на державний захист — обов'язками держав-членів. Таким чином, доречно врахувати усі десять означених прав споживачів як базові й такі, що взаємодоповнюють одне одного.

У контексті даного дослідження до основних законодавчих актів України, що безпосередньо впливають на права споживачів та їх захист, пропонуємо віднести такі засадничі акти права: Конституція України, ЦК України та ГК України, а також спеціальний Закон у цій сфері.

Оскільки визначені вище права споживачів у більшості з досліджуваних історичних періодів прямо не визначались або могли мати інше значення, то існує потреба у їх дослідженні з позиції сучасного міжнародного права.

Оскільки під час постановки наукової проблеми статті вже було надано обґрунтування доцільності включення радянського періоду в дослідження розвитку системи правового регулювання захисту прав споживачів в Україні, вважаю за доцільне визначити чотири основні періоду цього розвитку:

- 1) період зародження правового регулювання (1922—1963);
- 2) період удосконалення правового регулювання (1963—1991);
- 3) період легітимізації та розвитку правового регулювання (1991—2014);
- 4) сучасний період правового регулювання (з 2014 р. і дотепер).

Така періодизація обґрунтовується тим, що до 1963 р. права покупців майже не мали відображення в засадничих нормативних актах. У період з 1963 до 1991 р. права покупців регулювалися виключно Цивільним кодексом УРСР. Період 1991—2014 рр. характеризується появою правового регулювання саме прав споживачів і їх легітимізації в усіх основних засадничих актах. Період з 2014 р. пов'язаний із затвердженням євроінтеграційного напрямку розвитку споживчого права.

Період зародження правового регулювання (1922—1963). Майже весь радянський період єдиним із засадничих законодавчих актів, що регулювали відносини зі споживачами (за винятком злочинів, пов'язаних із шахрайством), були цивільні кодекси УРСР у різних редакціях. Доцільність такого регулювання в сфері купівлі-продажу обґрунтовувалась думкою про існування виключно цивільного (приватного) та кримінального права.

Але в 1920—1930 рр. ця думка активно спростовувалась науковцями-господарниками (зокрема А.Г. Гойхбаргом), які вважали, що в соціалістичному суспільстві немає місця для приватного права, отже Цивільний кодекс має бути замінений Господарським [4, с. 144]. Незважаючи на те, що Господарський кодекс у той час не був ухвалений, така позиція провідних науковців, які формували систему радянського права, вплинула на зміст Цивільного кодексу УРСР, що за своїм змістом був фактично Господарським кодексом, адже переважно регулював відносини між підприємствами.

Сучасна наука вже довела, що таке поєднання недоречне, і це стало підґрунтям для розмежування науки цивільного та господарського права, розробки та ухвалення Господарського кодексу, але на той час це було підставою включення елементів господарського права до Цивільного кодексу.

Доцільність регулювання прав споживачів інструментами цивільного права (приватно-правового регулювання) останнім часом у міжнародній практиці ставиться під сумнів. Адже будь-який Цивільний кодекс є базовим нормативно-правовим актом, що узагальнює основні норми стосовно осіб, речей і зобов'язань та виходить із принципу рівності сторін, їх автономності та свободи вибору. Але ця свобода, рівність і автономність можуть обмежуватись монополіями, несправедливими умовами в договорах, недобросовісними, оманливими та агресивними практиками, фінансовою, професійною інформаційною та іншою нерівністю. Оскільки офіційно в міжнародному праві споживачі визнаються найменш професійною та поінформованою, найслабшою стороною у фінансовому плані, що потребують особливих умов захисту, то принципи, закладені у цивільних кодексах, не дозволяють ефективно регулювати відносини, що виникають між аб-

солютно нерівними сторонами на ринку. Крім того, будь-який Цивільний кодекс не врегулює такі базові права споживачів як споживча освіта, захист державою, задоволення основних потреб на здорове довкілля, бути почутим, а право на інформацію охоплює лише (обмежено) інформацію, що надається під час купівлі, але споживач повинен мати доступ до значно більшого пласту інформації. Також, як вже зазначалось, належним чином не охоплюються сфери робіт, послуг та постачання на замовлення.

Отже, Цивільний кодекс доцільно використовувати виключно в контексті загальних відносин між суб'єктами, які повністю відповідають принципам цивільного права.

Враховуючі вищенаведене, у сучасному міжнародному праві можна спостерігати дві тенденції врахування прав споживачів у засадничих кодифікованих законодавчих актах. Перша полягає у видаленні з цивільного кодексу норм, які стосуються прав споживачів та їх перенесення в окремі Споживчі Кодекси (Франція [5], Італія [6]). Водночас споживче право вважається похідним із господарського права. Друга тенденція полягає в тому, що особливості правового захисту прав споживачів вносяться до цивільних кодексів окремим розділом чи главою. Однак жодного з цих варіантів не було реалізовано як в радянський період, так і дотепер.

Цивільний кодекс УРСР від 16.12.1922. Отже, у першій редакції Цивільного кодексу УРСР від 16.12.1922 (далі ЦК УРСР 1922) перелік питань, що визначали права покупців, був незначним та лише певним чином регулювався 14 статтями Розділу «Купівля-продаж».

Категорії споживач у ЦК УРСР 1922 не було передбачено. Кодекс оперував термінами «покупець» і «продавець». Аналіз правовідносин між покупцями та продавцями у ЦК УРСР 1922 допомагає стверджувати, що покупець у відповідних статтях Кодексу не тільки не розділявся на покупця-споживача та покупця — суб'єкта господарювання, та й взагалі складається враження про спрямованість норм лише на покупця — суб'єкта господарювання. Це підтверджується низкою норм, які передбачають наявність майбутньої вигоди та прибутку у покупця, а також тим, що на покупця, як на професійну особу, відповідальність перекладається за будь-якої можливості. Так,

відповідно до ст. 199, «в разі розірвання договору внаслідок дефектів майна покупець мав повернути його продавцеві з усіма одержаними прибутками, а також винагородити продавця за погіршення майна». Оскільки споживач не отримує прибутків, то можна стверджувати, про те, що норми Розділу «Купівля-продаж» переважно були спрямовані на врегулювання взаємовідносин між суб'єктами господарювання.

ЦК УРСР 1922 надавав такі права покупцеві та встановлював таку відповідальність продавця:

- право на відповідність товару умовам договору (ст. 188, 189);
- право у разі наявності дефектів на 1) доставку речей належної якості, або 2) відповідного зменшення покупної ціни, або 3) розірвання договору і відшкодування всіх збитки (ст. 198);
- право на відшкодування збитків, пов'язаних з невідповідністю товару умовам договору або на відмову від договору (ст. 189);
- відповідальність продавця у разі купівлі-продажу за зразками за відсутність у доставленому товарі якостей, що має зразок (ст. 201);
- відповідальність продавця за відсутність якостей товару, обумовлених договором, та наявність дефектів (ст. 195);
- відповідальність за оману покупця або приховування інформації про дефекти чи обтяження щодо майна.

Фактично вказані права визначали певним чином лише два з базових прав споживачів: право на якість та відшкодування збитків (без моральних). Також була встановлена відповідальність за оману покупця або приховану інформацію. Але як можна побачити з подальшого аналізу, навіть ці проголошені права залишались здебільшого декларациями, водночас ЦК УРСР 1922 жорстко регулював обов'язки покупця, знімаючи з продавця відповідальність і перекладаючи її на покупця.

Так, продавець фактично не відповідав ні за дефекти майна, ні за його якість, ні за асортимент, ні за комплектність. Відповідно до ст. 195 «продавець не відповідав за дефекти проданого майна, коли вони були відомі покупцеві під час укладення договору або могли бути в баченні покупцем при необхідній з його боку уважності». Далі вказувалось, що за дефекти продавець відповідав лише тоді, коли він офіційно заперечував їх існування.

Крім того, згідно зі ст. 196 «покупець, що негайно не повідомив продавця про дефекти у проданому йому товарі та прийняв майно без застережень, позбавляється права посилаючись на дефекти, за винятком тих, які не можна було вбачити при звичайному способі приймання речей або що були умисно замасковані продавцем».

Термін «якість» вживався переважно в контексті речей, які визначені родовими ознаками, що має значення переважно для сировини. Отже, це також здебільшого стосувалося покупців-організацій.

Таким чином, ЦК УРСР 1922 спрямовувався переважно на захист інтересів продавця, крім того, фактично визначав контрагентом покупця як підприємство. Отже, він не тільки не виконував своїх функцій з позиції захисту прав споживачів, а, власне, в договорах купівлі-продажу не виконував функції Цивільного кодексу, оскільки переважно регулював відносини між суб'єктами господарювання.

Період удосконалення правового регулювання (1963—1990). У цей період до засадничих нормативно-правових актів, у яких враховувались права споживачів, належав лише *Цивільний кодекс УРСР*, ухвалений 18.07.1963 (далі ЦК УРСР 1963), але це був істотно вдосконалений з точки зору покращення захисту прав споживачів законодавчий акт. Його основою стали ухвалені 08.12.1961 «Основи цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік» (далі Основи). Нова редакція ЦК УРСР 1963 повністю зберегла структуру Основ, але була змістовнішою, оскільки визначала низку питань, які було делеговано для врегулювання республіканським Кодексам. Ця редакція є особливо цікавою в контексті даного дослідження, оскільки з певними змінами вона проіснувала до ухвалення Верховною Радою України 16.01.2003 нового Цивільного кодексу України і охоплювала як останні роки радянського періоду, так і перші роки незалежності України.

ЦК УРСР 1963 наочно демонстрував розвиток науки радянського права, деяку гуманізацію радянського суспільства, надання певної свободи в упорядкуванні договірних відносин купівлі-продажу. Вважаю, основна причина такої гуманізації полягала не стільки в бажанні захистити простих людей, скільки у захисті інтересів державних підприємств-покупців у

контексті виконання як Державного плану, так і галузевих планів. Неякісна продукція з боку постачальників могла бути причиною зриву планів всіх рівнів, а також державного оборонного замовлення, яке де-факто було стрижнем розвитку та функціонування радянської економіки. Водночас з метою підвищення якості продукції виникла необхідність запровадження системи державних та галузевих стандартів (аналогу сучасної системи технічного регулювання — одного з ключових засобів регулювального впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання відповідно до ст. 12 Господарського кодексу України).

У той час увага багатьох науковців була прикута до питань правового регулювання якості. Так, В.К. Мамутов вбачав шлях до підвищення якості, асортименту й комплектності продукції через встановлення прав та обов'язків суб'єктів господарювання, а також через створення форм для їх матеріального стимулювання, стандартизацію, поширення практик саморегулювання суб'єктів господарювання, але за наявності державного контролю [7].

У ЦК УРСР 1963 термін «споживач» також не з'явився, але з'явилися правові норми для покупців: як соціалістичних організацій, так і окремих громадян. Практика використання терміна «покупець» у контексті його застосування у статтях вказаного Кодексу не завжди надавала розуміння того, чи це універсальна норма, чи індивідуальна для певної категорії покупців. У ст. 245 «Договір поставки» Глави 23 «Поставка» зазначено, що «договір-поставки укладається між організаціями», і складається враження, що її положення застосовувались виключно у сфері господарювання та врегульовували відносини організацій-продавців і організацій-покупців (відносини фактично склалися між суб'єктами господарювання або між учасниками господарських відносин — за сучасною термінологією). Але в абз. 4 ст. 250 вказано, що положення цієї статті прямо стосуються продажу товарів народного споживання через роздрібну мережу, тобто товарів, призначених для кінцевого використання споживачем.

Отже, можна зробити проміжний висновок про те, що положення статей Глави «Поставка» були універсальними, крім ст. 245. Про це, зокрема, свідчить і велика кількість норм, що посилаються на ст. 250 саме у випадках, коли

йдеться про умови гарантії для побутових покупців. Звісно, лишається запитання: як споживачу могла постачатись продукція без договору поставки? Адже, в абз. 3 ст. 245 прямо вказано, що «поставка продукції без укладення договору провадиться лише у випадках, встановлених Радою Міністрів Союзу РСР або Радою Міністрів Української РСР».

Також можна вказати на можливість реалізації продукції зниженої якості, але лише за умови, що продавець про це відкрито заявляє (крім договорів поставки за ст. 248). Цей виняток для договорів поставки, що стосувались покупців-організацій, яскраво підтверджує думку, що питання додержання якості було важливим лише в контексті виробничо-господарських відносин. Подібні зауваження стосуються і інших глав цього розділу, у яких не завжди зрозуміло, коли положення стосуються виключно покупців (організацій), а коли покупців (споживачів).

З позиції базових прав споживачів, у ЦК УРСР 1963 в той чи інший спосіб було враховано п'ять таких прав: право на якість, право бути поінформованим, право вибору (через вибір механізмів урегулювання спорів, а також урегулювання питань якості, асортименту і комплектності), право бути почутим, право на відшкодування збитків (останні без урахування моральної шкоди, а також без урахування шкоди, завданої майну). Також варто відмітити, що з'явилися статті, які прямо регулюють права покупців: це права у разі купівлі речі неналежної якості.

В свою чергу, в ЦК УРСР 1963 уперше було надано поняття терміна «якість» і механізми її визначення. Якість, відповідно до ст. 233, 248, — це не тільки параметри та характеристики, обумовлені договором, або звичайні до таких товарів вимоги, це насамперед відповідність стандартам, технічним умовам і зразкам. А щодо послуг — відповідність встановленим законом, або правилами, або статутам, або (та) типовим договорам. До того ж неможливість відступу від умов типових договорів прямо прописана у цьому акті. Також ЦК УРСР 1963 було врегульовано питання асортименту і комплектності продукції.

Важливим здобутком у питанні регулювання якості можна вважати появу чіткої гарантії на товари і послуги та збільшення її строків у порівнянні з ЦК УРСР 1922. Незважаючи на

визначення гарантії, важливо зауважити, що у ньому були закладені певні невідповідності з іншими статтями Кодексу. Так, ст. 250 чітко встановлювала, що постачальник виправляє недоліки продукції, на яку встановлено гарантійний строк, або заміняє її. Водночас ст. 236 передбачала право покупця протягом гарантійного строку пред'явити продавцеві претензію з приводу недоліків проданої речі відповідно до ст. 234, що передбачала значно ширший перелік прав, ніж у ст. 250.

Крім того, краща реалізація права покупця на якість досягалась через появу терміна «недолік», який замінив термін «дефект» в ЦК УРСР 1922. Аналіз Кодексу дає змогу зробити висновок, що термін «недолік» розглядався як похідний від терміна «неналежна якість», який був антонімом терміна «якість». Водночас було надано чітке визначення прав покупця у разі купівлі товарів (продукції) з недоліками.

Ці права насамперед були врегульовані ст. 234, відповідно до якої покупець отримав право на свій вибір вимагати:

- а) заміни речі річчю належної якості;
- б) відповідного зменшення купівельної ціни;
- в) безоплатного усунення недоліків речі продавцем;
- г) розірвання договору з відшкодуванням покупцеві збитків;
- д) заміни на такий же товар або інший подібний товар з перерахунком ціни.

Більше того, відповідно до ст. 248 у разі поставки продукції нижчої якості, ніж вимагалось стандартом, затвердженими технічними умовами чи зразком, покупець був зобов'язаний відмовитися від прийняття і оплати продукції, а якщо продукція вже оплачена покупцем, то внесена ним сума підлягала поверненню. За наявності у виконаній роботі істотних відступів від умов договору або інших істотних недоліків замовник мав право вимагати розірвання договору з відшкодуванням збитків.

Важливо також звернути увагу, на те, що в питаннях продажу товарів у ЦК УРСР 1963 використовувався виключно термін «недолік», але в договорах підряду на виконання робіт та послуг разом з ним почав використовуватись термін «істотний недолік» (ст. 344 та 350). Його застосовували для визначення ситуацій, коли покупцю надається право вимагати розірвання договору з відшкодуванням збитків або

виготовлення іншої речі з відповідного матеріалу на заміну.

Обґрунтованість упровадження у ЦК УРСР 1963 терміна «істотний недолік» із сучасної точки зору достатньо дискусійна: цей термін суперечить європейському законодавству, яке Україна зараз імплементує в свою систему права. Але на той час, за умови його використання виключно при виконанні договорів підряду, така практика була виправданою, зважаючи на індивідуальність виконаних робіт та послуг, адже індивідуальний товар не може бути реалізований іншим покупцем (або реалізується з неспіврозмірними витратами), то вимога щодо розірвання договору на підставі наявності незначних недоліків, які легко усуваються, не може вважатись абсолютно справедливою.

Право бути почутим у ЦК УРСР 1963 забезпечувалася через законодавчо визначену процедуру саморегулювання суб'єктів господарювання, а саме через встановлення процедури самостійного розгляду претензій. Зокрема, Кодексом встановлювалися: відповідальні суб'єкти, до яких направляються претензії; строки, упродовж яких покупець це може зробити; строки, упродовж яких претензія має бути задоволена або відхилена, а також підстави для такого відхилення. Законодавець також запровадив механізм для самостійного вирішення спорів. Більше того, було зроблено даний механізм розгляду спорів обов'язковим. Так, відповідно до ч. 4 ст. 6, звернутися з позовом до суду можна було після того, як була пройдена процедура пред'явлення претензії.

Але, як вже зазначалось раніше, відсутність універсальних формулювань, призводила до того, що із змісту ст. 6 впливало, що такий механізм був обов'язковим лише для організацій. Проте зі змісту статей щодо строків подання претензій та позовів, а також щодо недоліків проданих товарів та наданих послуг впливає, що цей механізм був універсальним та мав використовуватись і побутовими покупцями, оскільки підставою для позову до суду було відхилення суб'єктом господарювання претензії покупця або відсутність реакції протягом встановленого для їх розгляду строку.

Право бути поінформованим забезпечувалось насамперед через встановлення обов'язку продавця доводити правдиву інформацію про товар.

Отже, відповідно до ЦК УРСР 1963 відносини між покупцями та продавцями важко визначити як суто цивільні. За своєю структурою та призначенням вони були спрямовані переважно на врегулювання господарських відносин між організаціями-продавцями та організаціями-покупцями, і значна їх частина не може бути кодифікована, уніфікована для універсального застосування всіма учасниками цивільно-правових відносин. Безумовно, що у порівнянні з ЦК УРСР 1922 у цьому акті проглядаються вже покупці (споживачі), але відсутність окремого розділу, який регулював би відносини зі споживачами, створювали істотну плутанину між універсальними та спеціальними нормами.

Не зважаючи на неврегульованість питань відшкодування моральної шкоди, а також права на безпеку продукції, разом з п'ятьма іншими базовими правами споживачів ЦК УРСР 1963 загалом відповідав вимогам часу та економічним відносинам в УРСР. Але зі зростанням імпорту у 1980-х рр. у структурі радянської торгівлі, появи приватної власності, а також із ухваленням Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 09.04.1985 № 39/248 ЦК УРСР 1963 став неактуальним, зокрема, виникла потреба у створенні спеціального закону у сфері захисту прав споживачів.

Період легітимізації та розвитку правового регулювання (1991—2014). Основною характеристикою цього періоду слід вважати ухвалення спеціального Закону України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів», визнання прав споживачів Конституцією України, спроби модернізації положень ЦК УРСР 1963 та ухвалення рішення про необхідність видалення господарсько-правових по суті норм з ЦК УРСР 1963 та про розробку Господарського (Комерційного) кодексу України. Отже, даний період розпочався з ухвалення спеціального Закону, що врегулював права споживачів.

Першу спробу правового врегулювання прав споживачів у спеціальному законодавстві вдається виявити у 1988 р., коли був винесений на розгляд союзний законопроект «Про якість продукції і захист прав споживачів», значну частину якого було присвячено питанням якості товарів та послуг, і лише один розділ містив норми щодо захисту інтересів споживачів.

Закон України «Про захист прав споживачів» ухвалено 12.05.1991 (тоді Закон УРСР) і введено в дію 01.10.1991, коли УРСР вже фактично припинила своє існування. У Законі вперше було надано визначення терміна «споживач», а також проголошувались базові права споживачів. Так, відповідно до ст. 3, проголошувались права споживачів на: державний захист своїх інтересів; гарантований рівень споживання; належну якість продукції, торговельного та інших видів обслуговування; безпеку продукції; достовірну інформацію про кількість, якість і асортимент продукції; відшкодування збитків, завданих продукцією неналежної якості, відшкодування шкоди, заподіяної продукцією, небезпечною для життя і здоров'я; звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав; об'єднання в товариства, спілки та інші громадські формування. Отже, було охоплено вісім з десяти базових споживчих прав.

Тут можна простежити, що вживання терміна «істотний недолік» в Законі «Про захист прав споживачів» дещо змінюється порівняно з положеннями ЦК УРСР 1963. У Законі він вже розповсюджується не лише на роботи, але і на послуги. Це одна з двох обов'язкових умов для розірвання договору та відшкодування збитків. Іншою умовою вбачалась очевидна неможливість виконати роботи (надати послуги) згідно з умовами договору та не усунення цього недоліку у встановлені замовником строки.

Цікавою з точки зору правозастосування була можливість неоднозначного тлумачення положень ст. 8 як такої, що не розповсюджувалась на споживачів, оскільки замість цього терміна в зазначеній статті вживається виключно термін замовник у значенні будь-якого громадянина — замовника робіт чи послуг. У ст. 7, яка визначає права у разі купівлі товарів неналежної якості, одночасно вживаються два терміни: «споживач» і «покупець», що дозволяє робити висновок про розповсюдження зазначеного права на обидва терміни.

Це свідчить про те, що автори відповідного Закону бачили в ньому виключно доповнення до правових норм в економічній сфері, визначених у ЦК УРСР 1963. Незважаючи на преамбулу Закону у ньому намагалися врегулювати не тільки права громадян-споживачів,

але і громадян-покупців і громадян-замовників. Що стосується структури прав споживачів, то вони ідентичні до прав, визначених у ст. 234 ЦК УРСР 1963, але за однією істотною відмінністю: вони з'являлись не тільки в разі наявності недоліку, але і в разі фальсифікації товару.

Попри важливість необхідного врегулювання правових наслідків купівлі фальсифікованого товару лишається незрозумілою логіка авторів Закону, що урівняли оригінальний (з недоліком) та фальсифікований товар. Також важливо відмітити, що в ст. 16 вперше була передбачена можливість відшкодування моральної шкоди судом.

Серед вад Закону треба звернути увагу на його декларативність і відсутність належної відповідальності за порушення прав споживачів. Хоча у ст. 4 Закону визначались органи, які здійснювали державний захист прав споживачів, у Законі відсутні норми, через які мало б забезпечуватись саме право споживача на державний захист.

Стаття 16 передбачала, що у разі відмови від задоволення вимог споживачів, передбачених ст. 6—11 та 13—15 цього Закону, спір мав вирішуватися судом, але в Законі немає норм щодо відповідальності за порушення проголошених Законом прав, і це накладало обмеження на ефективність їхнього судового захисту. Також до недоліків Закону слід віднести невизначеність повноважень спеціально уповноваженого органу у сфері захисту прав споживачів. Притягнення до відповідальності відбувалось на підставі галузевих законодавчих актів, а також на підставі ст. 155—155-2, 156, 157, 159, 160, 160-1, 160-2, 160-3, 160-4, 161, 167—172 Кодексу УРСР від 07.12.1984 № 8074-10 «Про адміністративні правопорушення».

Зазначені вище недоліки законодавець спробував усунути в новій редакції Закону України «Про захист прав споживачів» від 15.12.1993, де термін «споживач» став наближеним до сучасного. Також потрібно відмітити, що Закон став менш декларативним, було визначено повноваження Державного комітету України у справах захисту прав споживачів як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в цій сфері. Крім того, детальніше розписані права споживачів, механізми їх реалізації, визначена відповідальність за відповідні порушення та детальніше прописані повноваження громадських ор-

ганізацій споживачів (які в майбутньому були істотно зменшені).

Наступним надзвичайно важливим кроком стало ухвалення 28.06.1996 *Конституції України*, в абз. 3 ст. 42 якої було надано перше в історії нашої держави визначення конституційності прав споживачів, яке не змінювалась дотепер. Відповідно до її положень споживачам були надані конституційні гарантії: захисту їх прав державою; забезпечення контролю за якістю і безпечністю продукції (послуг і робіт); сприяння діяльності громадських організацій споживачів. Отже, було враховано чотири базових права споживачів.

Варто звернути увагу, що абз. 2 цієї статті непрямо визначає, звідки йдуть основні загрози правам споживачів: це монопольне становище суб'єктів господарювання на ринку та недобросовісна конкуренція, тобто питання, що регулюються сучасною редакцією Господарського кодексу України (з урахуванням положень інших актів господарського законодавства).

Також важливою для захисту прав споживачів є загальна норма ст. 22 Конституції України про те, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод». Але ст. 42 Конституції має потенціал для вдосконалення, адже норма статті про те, що «кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом», жодним чином не пов'язується з правами споживачів. Крім того, конституційні гарантії обмежуються неповним переліком споживчих прав.

Наступним кроком стало одночасне ухвалення 16.01.2003 ЦК та ГК України.

Зі здобуттям незалежності та переходом до ринкової економіки для значної кількості науковців і практиків у галузі права стало зрозумілим недоцільність поєднання в одному Цивільному кодексі положень цивільного та господарського законодавства, які не можуть бути кодифіковані та уніфіковані під універсальне застосування всіма суб'єктами цивільно-правових відносин.

У контексті захисту прав споживачів норми цивільного права спрямовані на правове регулювання загальних прав покупців-споживачів без урахування індивідуальних особливос-

тей їхнього становища на ринку, а норми господарського права спрямовані на врахування таких особливостей споживачів, а також на усунення основних причин можливого порушення їхніх прав та врегулювання питань, які не є можливим охопити приватно-правовим регулюванням. Тут доречно пригадати наукову працю О.В. Звереві «Регламентация прав споживачів на безпеку і якість товарів, робіт, послуг (аналіз зарубіжного законодавства)», де авторка погоджується з думкою академіка В.К. Мамутова й О.О. Чувпило, що захист прав споживачів у європейському законодавстві варто розглядати як складову частину європейського антимонопольного законодавства. Тут норми права, що захищають права споживачів, являють собою третю ланку, що замикає відносини між виробниками і споживачами. Перші дві — конкурентне й антимонопольне законодавство [8].

До основних статей ГК України, які безпосередньо стосуються споживачів, можна віднести ст. 2, 20 та 39, але певні аспекти стосовно споживачів визначаються також у ст. 25, 29, 34, 39 та ін. Безумовно, значно ширшим є непрямий вплив норм, що регулюють діяльність добросовісних суб'єктів господарювання, які через упровадження механізмів саморегулювання, добровільного долучення до використання стандартів, етичних кодексів, надання додаткової гарантії тощо мають прямий вплив на функціонування системи захисту прав споживачів, а також норм, що обмежують недобросовісні комерційні практики, хоча споживачі в них прямо не згадуються.

Також окремо потрібно згадати норми ГК України, що регулюють державний нагляд та контроль, та положення щодо відповідальності суб'єктів господарювання.

Якщо проаналізувати основні статті щодо захисту прав споживачів, то основним змістом ст. 2 ГК України є визнання споживачів рівноправними учасниками відносин у сфері господарювання. У ст. 20 за споживачем визнається право на захист його прав державою з використанням механізмів, які надає ГК України. І нарешті, повний перелік споживчих прав перелічено у ст. 39, а саме: 1) державний захист своїх прав; 2) гарантований рівень споживання; 3) право на належну якість товарів (робіт, послуг); 4) право на безпеку товарів (робіт, послуг); 5) право на необхідну, доступну та до-

стовірну інформацію про кількість, якість і асортимент товарів (робіт, послуг); б) відшкодування збитків, завданих товарами (роботами, послугами) неналежної якості, а також шкоди, заподіяної небезпечними для життя і здоров'я людей товарами (роботами, послугами) у випадках, передбачених законом; 7) звернення до суду та інших уповноважених органів влади за захистом порушених прав або законних інтересів.

З метою захисту своїх прав та законних інтересів громадяни можуть об'єднуватися на добровільній основі у громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

Як правило, дослідники феномену «споживчих прав» у господарському праві не помічають цієї різниці і відмічають їхню тотожність [9].

Насправді, ГК України визначив такі додаткові права споживачів: захист прав державою, гарантований рівень споживання, набуття споживачами знань і кваліфікації, необхідних для ухвалення самостійних рішень під час придбання та використання товарів (робіт, послуг) відповідно до їхніх потреб.

Отже, ГК України враховує вісім з десяти базових прав споживачів.

Однак величезний регулятивний потенціал ГК України для системи захисту споживчих прав залишився нерозкритим через суперечливість у визначенні терміна «споживач» в українському законодавстві та недостатню визначеність поняття «господарської компетенції споживачів», а також через відсутність окремої глави, яка за аналогією з Главою 2 «Основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання» визначала б особливості напрямів та форм участі споживачів у сфері господарювання.

Як було сказано вище, одночасно з ГК України було ухвалено ЦК України. Поняття терміна «споживач» так і не з'явилося у новому ЦК України, за винятком окремих згадок, наприклад у ст. 714, та кількох посилань на Закон України «Про захист прав споживачів»: в ст. 681¹ та ст. 698.

З позиції базових прав споживачів ЦК України не розширив перелік відповідних прав і як ЦК УРСР 1963 вміщує лише п'ять одиниць. З появою § 2 Глави 54 «Купівля-продаж» було зроблено перший крок для виділення прав споживачів у ЦК України серед інших норм

приватного права. На жаль, цей крок був неоднозначним і суперечливим.

Якщо проаналізувати відмінності § 1 та 2 Глави 54 ЦК України, то за своєю суттю багато статей § 2 дублюють статті § 1. Наприклад, зміст ст. 708 спрямований на врегулювання тих самих питань, що і ст. 678. Так само ст. 709 та 710 спрямовані на врегулювання питань, схожих на норму ст. 680. Звичайно, що формально § 1 концентрує увагу здебільшого на стороні продавця, а § 2 — на стороні покупця. Так, ст. 678 регулює правові наслідки передачі товару неналежної якості, а ст. 708 — права покупця у разі продажу йому товару неналежної якості. Але просте порівняння цих статей дає змогу виявити істотну невідповідність правових наслідків для продавця та прав покупця. Тобто, якщо законодавець § 2 намагався врегулювати права всіх покупців, незалежно від того споживач це чи організація (зокрема суб'єкт господарювання), у такому випадку незрозуміла ані невідповідність за ст 1 та 2 параграфа, ані посилання на положення Закону України «Про захист прав споживачів», які ніким, крім споживачів, не можуть бути практично застосовані. Також незрозуміла логіка назви параграфа щодо роздрібно́ї купівлі-продажу. Якщо параграф спрямовано на продаж, то сенс виділення його в окремий параграф втрачається. Якщо параграф спрямовано на уніфікацію норм, на які в питаннях купівлі-продажу спираються всі покупці (споживачі, фізичні та юридичні особи), то незрозуміло, чому, по-перше, параграф регулює продаж, а не купівлю; по-друге, регулює лише роздрібну купівлю-продаж, адже особливості діяльності покупців-організацій як раз і полягають в тому, що роздрібні покупки мають для них винятковий характер; по-третє, чому для роздрібно́го продажу застосовані інші правові норми?

Якщо ж законодавець все ж таки намагався врегулювати певні особливості, пов'язані зі спеціальним статусом споживача на ринку, то не зрозуміло, чому залишились неврегульованими вказані вище особливості в питаннях роздрібно́ї купівлі-продажу, інші базові права споживачів (зокрема на освіту та державний захист), а також особливості надання різноманітних послуг та виконання робіт на замовлення споживача, договорів на відстані? Крім того, зміст норм пар. § 1 та 2 має низку суперечностей. Так, ст. 708, з одного боку, може

розглядатись як стаття, яка істотно розширює права споживачів у разі купівлі товару з недо-ліком (по відношенню до норм спеціального Закону), а з іншого — як стаття дискримінаційна, адже враховуючи положення ст. 698, можна зробити висновок, що такі права нада-ні лише організаціям-покупцям, а не споживачам. Якщо ж у ній розуміється покупець-споживач і до нього мають застосовуватись норми Закону України «Про захист прав споживачів», що звужують рівень його прав по відношенню до ст. 708 ЦК України, то це норма дискримінаційна, адже найслабша сторона на ринку отримує найслабший захист. І навпаки: якщо виходити з позиції, що ст. 708 також урегулює відносини зі споживачами, то чи не робить це нікчемними норми ч. 1 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів»?

У ч. 2 ст. 708 ЦК України розширюються пра-ва споживачів по відношенню до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів». Так, спеціальний Закон надає права для споживачів, що купують товари, які були у вжитку лише «за згодою продавця». У свою чергу, ЦК України надає таке право і без згоди продавця, «якщо придбані товари містили істотні недо-ліки, не застережені продавцем».

Серед основних недоліків ЦК України по відношенню до ЦК УРСР 1963, крім названих вище, потрібно віднести:

1) ліквідацію положень щодо процедури до-судового розгляду спору між покупцем та про-давцем;

2) погіршення визначення поняття якості (повернулись до визначення, наведеного у ЦК УРСР 1922);

3) ліквідацію положень щодо права покупця відмовитись від продукції, яка не відповідає стандартам і технічним умовам.

Також у ЦК України погіршилось визначен-ня терміна «якість», пов'язане з вилученням посилання на нормативно-правові акти з пи-тань стандартизації. Обґрунтовувалось це змі-нами в законодавстві, пов'язаними з Угодою про асоціацію з Європейським Союзом, що зробило державні стандарти необов'язковими для виконання. Але насправді це вилучення було необґрунтованим, оскільки необов'язко-вість стандартів не є їх заборонаю, і сторони можуть домовитись про їх використання. За такою домовленістю вимоги стандартів знов стають обов'язковими, а отже норма статті пот-

ребувала коригування відповідно до оновле-них реалій, а не шляхом вилучення окремих її елементів.

Останнім засадничим актом у цей період стала ухвалена 01.12.2005 нова редакція За-кону України «Про захист прав споживачів». Саме в цьому законодавчому акті було надано сучасне визначення терміна «споживач», яке повністю відповідає міжнародним нормативно-правовим актам. На жаль, у Законі так і лишилось не врегульованим право на здорове довкілля, право на задоволення основних пот-реб і право на освіту. Незважаючи на те, що цей Закон істотно деталізував права споживачів та механізми їх реалізації, він також сут-тево погіршив їх реалізацію через прив'язки до терміна «істотний недолік», що допускає подвійність у тлумаченні права споживачів на обмін товару або розірвання договору купівлі-продажу. Частина прав так і лишилась дек-ларативною, адже, наприклад, за порушення права споживача на вибір, права бути почу-тим (визначені у ст. 21), права на моральне від-шкодування (ст. 22) або окремі положення права на інформацію так і не було передбаче-но відповідальності. Закон не приділяє уваги практикам саморегулювання суб'єктів госпо-дарювання та приділяє недостатньо уваги пи-танням урегулювання споживчих спорів (зо-крема й альтернативних), забороні нечесної господарської практики, конкретизації дого-вірних відносин (з урахуванням особливостей в окремих сферах), а також процедурам та ме-ханізмам, що мають забезпечити безспірність задоволення законних вимог споживачів.

Сучасний період правового регулювання (з 2014 р.). У контексті теми цієї статті сучасний період не є об'єктом дослідження, адже він не має завершених часових рамок. Крім того, у цей період не відбувалось докорінних змін за-садничих законодавчих актів у даній сфері. Однак визначальним для правового регулю-вання прав споживачів у цей період стали зобов'язання, взяті в Главі 20 розд. 5 Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, серед яких головним є досягнення сумісності систем за-хисту прав споживачів країн-членів ЄС та України. Ці зобов'язання обґрунтовують не тільки імплементацію визначених в Угоді 18 базових нормативно-правових актів ЄС у сфе-рі захисту прав споживачів, але і врахування усіх базових прав споживачів, а також ство-

рення аналогічних до європейських елементів і механізмів їх забезпечення.

Серед основних недоліків цього періоду слід відзначити те, що під «гаслом» імплементації положень Угоди про асоціацію та наближення законодавства до європейських практик відбуваються прямо протилежні процеси. Так, наприклад, через додавання до Закону ст. 1¹ з-під його сфери були виведені харчові продукти, що повністю не відповідає практикам ЄС. Також через ухвалення Закону України від 03.09.2015 № 675-VIII «Про електронну комерцію» відбулось фактичне зняття відповідальності за порушення права споживача на інформацію, оскільки відповідно до ч. 7 ст. 23 вказаного акта вона передбачена за «відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію або продавця (у випадках, визначених Законом України «Про електронну комерцію»)». Тобто, виходячи із змісту цієї норми, в інших випадках ця частина не застосовується. Але навіть в електронній торгівлі застосувати цю статтю складно, бо у цьому Законі прямо такі випадки не визначено. І подібних змін, що розпорошують базовий Закон про захист прав споживачів і зменшують його ефективність, за період з 2014 р. відбулось чимало. Так, 11.12.2020 на сайті Мінекономрозвитку для обговорення з'явився законопроект, що, зокрема, позбавляє споживачів права на пеню та підмінний фонд тощо.

Висновки. У статті вперше досліджено розвиток правового регулювання споживчих прав у засадничих законодавчих актах УРСР та сучасної України. Мета роботи досягнута через визначення базових прав споживачів у загальносвітовому значенні, наданому *Consumer International* та актах міжнародного права, а також у Конституції України.

Перелік засадничих актів у цій сфері було доповнено ГК України, який зіграв роль стрижня в упорядкуванні базових прав споживачів. У контексті захисту прав споживачів це обґрунтовується тим, що на відміну від норм цивільного законодавства, спрямованих на правове врегулювання загальних прав покупців-споживачів, без урахування індивідуальних особливостей становища споживачів на ринку, норми господарського законодавства спрямовані на врахування таких особливостей, а також на усунення основних причин можливого порушення споживчих прав та упоряд-

кування питань, які не можуть бути врегульовані приватним правом.

Встановлено чотири основних періоди розвитку норм права в цій сфері:

1) період зародження правового регулювання (1922—1963) можна охарактеризувати як період, у який норми права переважно спрямовувались на захист інтересів продавця, його контрагентом фактично визначався покупець-підприємство, споживач у таких правовідносинах майже не враховувався, а ЦК УРСР 1922 в договорах купівлі-продажу виконував невластиві йому функції господарського законодавства;

2) період удосконалення правового регулювання (1963—1991), характеризується як цивільно-господарський. У цей період з'являються правові норми для покупців (організацій) та покупців (індивідуальних громадян). Права споживачів та механізми їх реалізації розширюються, удосконалюються та конкретизуються (до того ж деякі норми та визначення кращі за сучасні). Загалом таке правове регулювання відповідало вимогам часу і лише в останнє десятиріччя почало відставати від правового регулювання провідних країн світу;

3) період легітимізації та розвитку правового регулювання (1991—2014) можна визначити, як період, у якому відбулося формування основних засадничих нормативно-правових актів у сфері захисту прав споживачів. На жаль, у цей період в правовому полі не були належними чином визначені межі правового регулювання, порядок застосування засадничих нормативних актів та їхня взаємодія;

4) сучасний період правового регулювання (з 2014 р. і дотепер) характеризується проголошенням євроінтеграційних прагнень України. Попри незавершеність періоду його основні тенденції свідчать, що ці прагнення в сфері захисту прав споживачів не просто лишаються деклараціями, а, що найгірше, під «маскою» адаптації до норм європейського права часто відбуваються прямо протилежні процеси. В основному його можна охарактеризувати як період стагнації. Адже проблематика попереднього періоду щодо встановлення меж застосування засадничих нормативно-правових актів та їхньої взаємодії не вирішується, а поглиблюється, тоді як новітні євроінтеграційні виклики не знаходять відображення в українському праві.

Проаналізовані недоліки та переваги регулювання базових прав споживачів у засадничих нормативних актах на кожному історичному етапі, досліджена динаміка трансформації окремих правових норм надають можливості для модернізації відповідних норм Конституції України та Господарського кодексу України. Слід відзначити обмеженість регулювального потенціалу Цивільного кодексу України в час-

тині регулювання прав споживачів та їхнього захисту.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у можливості детальнішого дослідження етимології терміна «споживач», застосування та вдосконалення норм ГК України у цій сфері, а також правового регулювання національної системи захисту прав споживачів на засадах сумісності з системами країн-членів ЄС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. The rights developed by Consumers International and its members. *Consumers International*. URL: <https://www.consumersinternational.org/who-we-are/faqs/#frequently-asked-questions-what-are-the-consumer-rights> (дата звернення: 05.01.2021).
2. 70/186. Consumer protection: Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 70/186. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/70/186> (дата звернення: 05.01.2021).
3. Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01. *European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 05.01.2021).
4. Остапенко Ю.І. Основні історичні етапи становлення радянського господарського права. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2 (21). С. 142—153.
5. Code de la consommation. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069565/ (дата звернення: 05.01.2021).
6. Codice del consumo, a norma dell'articolo 7 della legge 29 luglio 2003. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2005-09-06;206!vig=> (дата звернення: 05.01.2021).
7. Мамутов В.К. Вопросы ассортимента, качества и комплектности поставляемой продукции в советском праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Ленинград, 1955. 14 с.
8. Зверева О.В. Регламентация прав споживачів на безпеку і якість товарів, робіт, послуг (аналіз зарубіжного законодавства). *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 27. С. 319—322.
9. Безух О.В. Проблеми захисту споживачів при спотворенні конкуренції. *Українське комерційне право*. 2007. № 8. С. 56—61.

Надійшла 20.01.2021

REFERENCES

1. The rights developed by Consumers International and its members. *Consumers International*. URL: <https://www.consumersinternational.org/who-we-are/faqs/#frequently-asked-questions-what-are-the-consumer-rights>
2. 70/186. Consumer protection: Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 70/186. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/70/186>
3. Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01. *European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT>
4. Ostapenko Yu.I. Osnovni istorychni etapy stanovlennia radianskoho hospodarskoho prava. *Ekonomichna teoriia ta pravo*. 2015. No. 2(21). P. 142-153 [in Ukrainian].
5. Code de la consommation. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069565/ [in French].
6. Codice del consumo, a norma dell'articolo 7 della legge 29 luglio 2003. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2005-09-06;206!vig=> [in Italian].
7. Mamutov V.K. Voprosy assortimenta, kachestva i komplektnosti postavljajemoj produkcii v sovetskom prave: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.03. Leningrad, 1955. 14 s. [in Russian].
8. Zvierieva O.V. Rehlamentatsiia prav spozhyvachiv na bezpeku i yakist tovariv, robit, posluh (analiz zarubizhnoho zakonodavstva). *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2004. No. 27. P. 319-322 [in Ukrainian].
9. Bezukh O.V. Problemy zakhystu spozhyvachiv pry spotvorenni konkurentsii. *Ukrainske komertsiiine pravo*. 2007. No. 8. P. 56-61 [in Ukrainian].

Received 20.01.2021

A.I. Lyga

State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5171-747X

GENESIS OF LEGAL REGULATION OF CONSUMER RIGHTS IN UKRAINE

The article examines the development of legal regulation of consumer rights in the basic legislation of the USSR and modern Ukraine. This was achieved through the definition of basic consumer rights in the global sense given to Consumer International and acts of International Law, as well as in the Constitution of Ukraine. The list of basic acts in this area in the modern period was supplemented by the Economic Code of Ukraine. In the context of consumer protection, this is justified by the fact that in contrast to the rules of Civil Law aimed at legal regulation of the general rights of consumers without taking into account the individual characteristics of consumers in the market, economic legislation aims to take into account such features. Possible violation of consumer rights and settlement of issues not regulated by private law. There are four main periods of development of law in this area. The period of origin of legal regulation (from 1922 to 1963) can be described as a period in which the rules of law were mainly aimed at protecting the interests of the seller, his counterparty was actually determined by the buyer-enterprise, the consumer in such legal relations was almost not taken into account. In contracts of sale performed functions uncharacteristic of it of the act of the economic legislation. The period of improvement of legal regulation (from 1963 to 1991) is characterized as economic-civil. During this period, there are legal norms for buyers (organizations) and buyers (individuals). Consumer rights and mechanisms for their implementation in this period are expanded, improved and concretized (with some rules and definitions were better than modern counterparts). The period of legitimization and development of legal regulation (from 1991 to 2014) can be defined as the period in which the formation of the main basic regulations in the field of consumer protection of Ukraine. But in the legal field the boundaries and the order of their legal application and interaction were not properly regulated. The current period of legal regulation (since 2014) is characterized by the proclaimed European integration aspirations of Ukraine. Despite the incompleteness of the period, its main trends show that these aspirations in the field of consumer protection remain declarations. Much more often under the "mask" of adaptation to the norms of European Law there are directly opposite processes. Basically, it can be described as a period of stagnation. Also in the article, the shortcomings and advantages of regulating the basic rights of consumers in the basic acts of law at each historical stage were analyzed and the dynamics of transformation of certain legal norms was studied. In addition, the possibilities of improving the definition of rights enshrined in the Constitution of Ukraine were considered, the need to disclose the potential of the Economic Code of Ukraine in regulating consumer rights and their protection, as well as limited opportunities for regulation only within the Civil Code of Ukraine.

Keywords: consumer, basic consumer rights, basic legislative acts on consumer protection, periods of development of legal regulation of consumer protection, shortcomings of legal regulation.